

ACADEMICIAN ARKADIY ZHUKOVSKY: SCIENTIFIC CONTRIBUTION TO POLITICAL GEOGRAPHY**Alla VINTONIAK***Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
alla.pirogovskaja@gmail.com*

Abstract: Arkadiy Zhukovsky made a weighty contribution to the theory, methodology and practice of political geography. Study of the territorial organization and geographical patterns of formation and development of the political sphere of public life, reflecting the essence of political geography as a science, underlie significant portion of his research. The purpose of this article is to reveal and clarify the main contributions of the scientist characterizing important political events in their geographical context. The work "All-Russian Constituent Assembly" by A. Zhukovsky is an interesting exploration related to political geography. It is valuable because it highlights the role of the highest electoral institution of the former Russian Empire through the prism of all-Ukrainian interests. World political map, its stages of formation and existing state constitute another key area of political-geographical research, which constantly stayed in the focus of A. Zhukovsky. This is evidenced by his "World Wars" exploration, and, doubtless, Ukraine was in the center of his investigations. The next, equally important direction of political geography, developed by A. Zhukovsky, are peculiarities of national territory formation, the place and significance of national capitals, and the issues of administrative-territorial division of the countries. Finally, the territorial organization of political activity, being an instrument of individuals or communities to implement their political interests, was an aspect that A. Zhukovsky also made a lot of effort to investigate.

Key words: Arkadiy Zhukovsky, political geography, Ukraine, state structure, administrative-territorial division.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.81.29-33>

UDC: 911.3

Received: April 24, 2019.

Revised: May 06, 2019.

Accepted: June 10, 2019.

**АНАЛІЗ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕНЬ
АКАДЕМІКА АРКАДІЯ ЖУКОВСЬКОГО****Алла ВІНТОНЯК***Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
alla.pirogovskaja@gmail.com*

Анотація: Аркадій Жуковський здійснив вагомий внесок у теорію, методіку та практику політико-географічних досліджень. Вивчення територіальної організації та пізнання географічних закономірностей формування і розвитку політичної сфери життя суспільства, що відображають сутність політичної географії як науки, лежать в основі багатьох його досліджень. Метою даної статті є розкриття та висвітлення основних праць ученого, які характеризують важливі політико-географічні події.

Вагомою політико-географічною розвідкою А. Жуковського є його праця «Всеросійські Установчі Збори (Всероссийское Учредительное Собрание)». Її цінність – у тому, що вона висвітлює кризу призму загальноукраїнських інтересів роль найвищої виборчої установи колишньої Російської Імперії. Ще одним з визначальних напрямів політико-географічних досліджень є аналіз етапів формування та оцінка сучасного стану політичної карти світу. Цей напрям постійно перебував у полі зору А. Жуковського. Свідченням цього є і його розвідка «Світові війни». Центром дослідження вченого, безперечно, є Україна. Наступним, не менш вагомим напрямом наукових пошуків у політичній географії, є розгляд особливостей формування території держав, місця та значення їх столиць, адміністративно-територіального поділу країн. Пізнання територіальної організації політичної діяльності, в результаті якої окремі особи, суспільні спільноти чи суспільні інститути реалізують свої політичні інтереси – наступний аспект, до вивчення якого А. Жуковський доклав чимало зусиль.

Ключові слова: Аркадій Жуковський, політична географія, Україна, державний устрій, адміністративно-територіальний поділ.

Вступ. Аркадій Жуковський – відомий вчений-енциклопедист, іноземний член Національної академії наук України, почесний доктор Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича, Почесний громадянин Чернівців, здійснив вагомий внесок у теорію, методику та практику політико-географічних досліджень. Вивчення територіальної (геопросторової) організації та пізнання географічних закономірностей формування і розвитку політичної сфери життя суспільства, що відображають сутність політичної географії як науки, лежать в основі багатьох його досліджень.

До найістотніших напрямів політико-географічного аналізу і синтезу А. Жуковського варто віднести:

- оцінка політико-географічного положення, формування території держав, столиць та адміністративно-територіального поділу країн;

- дослідження процесів формування та розвитку політичних кордонів, можливостей прикордонного співробітництва, транскордонних зв'язків, територіальних претензій і спорів;

- пізнання просторових особливостей формування і розвитку суспільних інститутів, що реалізують різноманітні функції політичної влади, як державних, так і недержавних (політичні партії, профспілки, суспільні рухи, громадські об'єднання);

- вивчення географічних особливостей виборів, страйків, збройних виступів;

- оцінка впливу географічних чинників на стратегічні позиції держав у світовому просторі (геополітика);

- комплексна політико-географічна характеристика окремих регіонів та окремих країн світу [1, с.87-88].

Теоретико-методологічні основи дослідження. Масштабний та мало досліджений на сьогоднішній день науковий доробок академіка Аркадія Жуковського у сфері політичної географії послугував для нас ґрунтовною теоретичною основою для створення даної праці. В процесі дослідження ми опирались на такі методи та підходи: аналіз бібліографічного доробку Аркадія Жуковського; пошук та виділення праць географічного характеру, зокрема з політико-географічним спрямуванням; висвітлення та тлумачення у даній статті основних ідей, поглядів, цінностей, які намагався донести у своїх працях А. Жуковський; узагальнення та систематизація інформації, отриманої в результаті вивчення літературних джерел.

Мета і завдання дослідження. Аркадій Жуковський відомий своїми цінними науковими напрацюваннями у сфері географії як в Україні, так і далеко за її межами. Важливі та цінні розвідки у сфері історичної географії, географії релігій, країнознавчі напрацювання ученого були досліджені та висвітлені нами раніше. Не менш науково цікавим залишається питання політичної географії, яке також досліджував академік Аркадій Жуковський і яке частково уже піднімалось нами

у попередніх працях. Тому метою даної статті є розкриття та висвітлення основних праць ученого, які характеризують важливі політико-географічні події. Коротка характеристика політико-географічних розвідок Аркадія Жуковського, наголошення на основних важливих географічних та політичних процесах, пізнання географічних закономірностей формування і розвитку політичної сфери життя суспільства, подання висновків та результатів дослідження – є нашими завданнями у цій роботі.

Опис методики дослідження. Пошук та відбір праць для даної розвідки є основним та, напевно, найважливішим етапом роботи над нею. Виконання цього завдання потребує використання багатьох методів та підходів, які описані нами у розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження». Більшість описаних у статті праць – це гасла з Енциклопедії Українознавства, написані Аркадієм Жуковським. Звичайно, зазначені у статті політико-географічні напрацювання науковця не є вичерпними, деякі із існуючих уже згадувались нами у попередніх роботах, а деякі є перспективою на майбутнє. На сьогоднішній день масштабна бібліотека вченого, включно з усіма томами Енциклопедії Українознавства, за його бажанням знаходиться у науковій бібліотеці Чернівецького національного університету, де, власне, ми і працювали над даною статтею.

Викладотриманих результатів. Надзвичайно цікавою політико-географічною розвідкою А. Жуковського є його праця «Всеросійські Установчі Збори (Всероссийское Учредительное Собрание)» [5, с.15-16]. Її цінність – у тому, що вона висвітлює кризу призму загальноукраїнських інтересів роль найвищої виборчої установи колишньої Російської Імперії, що була покликана визначити після лютневої (березневої) революції 1917 року новий державний устрій та затвердити конституцію нової «федеративної Росії». Принаймні, так планував Тимчасовий Уряд на початку лютневої революції. Створена у березні 1917 року особлива нарада спільно з юридичною нарадою підготували закон та положення про вибори на основі загального, безпосереднього, рівного і таємного голосування. Вибори були призначені на 25 листопада 1917 року.

А. Жуковський розкриває ставлення до виборів у Всеросійські Установчі Збори українських політичних кіл. 23.03.1917 р. Українська Центральна Рада у своїй першій відозві до українського народу підтримала рішення Тимчасового Уряду, заявивши, що «український народ повинен бути хазяїном своєї землі» [5, с.15]. I Універсал (23.06.1917 р.) визнавав право Всеросійських Установчих Зборів видавати закони, що стосувалися і України як автономного утворення Російської держави з власними законами. II Універсал (16.07.1917 р.) відкидав самовільне здійснення автономії України до скликання Всеросійських Установчих Зборів. Цю ж позицію Центральної Ради підтверджував і III Універсал (20.11.1917 р.). Разом з тим паралельно просувалася і справа Українських Установчих Зборів.

А. Жуковський відзначає, що з усіх 79 виборчих округ Російської Імперії інформацію про вибори отримано лише з 54 (близько 2/3). По всій території колишньої Російської Імперії першими були: російські соціалісти-революціонери (близько 46% голосів), більшовики – 24,9%, українські соціалісти-революціонери – 9,5%. В Україні з 7,6 млн. виборців національні групи (неросійські партії) отримали 61,5% голосів (у тому числі – 45,3% українські соціалісти-революціонери (есери)). Російські соціалісти-революціонери мали 24,8%, більшовики – 10%, кадети – 3,7%.

А. Жуковський розкриває територіальні особливості виборчого процесу. Так, зокрема, на Київщині українські соціалісти-революціонери здобули 77% усіх голосів виборців, на Волині – 71%, Чернігівщині та Полтавщині – 60%, Катеринославщині – 52%, у Таврії – 33%. Об'єднавшись з російськими есерами, українські есери на Харківщині мали лише 12% голосів виборців, а на Херсонщині – 25%.

Одним з визначальних напрямів політико-географічних досліджень є *аналіз етапів формування та оцінка сучасного стану політичної карти світу*. Цей напрям постійно перебував у полі зору А. Жуковського. Свідченням цього є і його розвідка «Світові війни» [4, с.172-176]. Центром дослідження вченого, безперечно, є Україна. Як за першої, так і за другої світових війн «Україна була театром воєнних дій, вона зазнала великих людських і матеріальних втрат, - пише А. Жуковський. – За світових війн приспішено вироблялася українська національна свідомість, Україна творила (при кінці першої світової війни) чи пробувала творити (за другої світової війни) третю – після княжої і козацької, модерну українську державу. І хоча українська державність як після першої, так і після другої світової війни була втрачена, державницький чин за тих часів став основою, на якій формується після розвалу советської імперії сьогоднішня держава – Україна» [4, с.172].

Завершальними подіями першої світової війни після березневої революції 1917 р. у царській Росії стали:

- на центральних і східно-українських землях – становлення української держави;
- на західноукраїнських землях – воєнний стан аж до розпаду Австро-Угорщини; створення Української Національної Ради у Львові 18.10.1918 р.; перебрання 1.11.1918 р. державної влади та проголошення 9.11.1918 р. Західно-Української Народної Республіки [4, с.173].

Напередодні Другої світової війни після Мюнхенської угоди (29.09.1938 р.) з жовтня 1938 р. українське Закарпаття (Карпатська Україна) стало автономним. 15 березня 1939 р. була проголошена самостійність Карпатської України, що одразу ж за згоди Німеччини була окупована Угорщиною.

Аркадій Жуковський стверджує, що «конфлікт на Сході Європи, який згодом переріс у світовий, був приспішений німецько-советським (Рібентроп-Молотов) пактом від 23 серпня 1939 року. З початком нападу Німеччини на Польщу 1.09.1939 були втягнені

у воєнні дії західноукраїнські землі, а з червня 1941 і центральна та східна Україна стала тереном зтяжних боїв, які прокочувалися спочатку у напрямі з заходу на схід, а згодом зі сходу на захід» [4, с.173].

А. Жуковський зазначає, що за Другої світової війни Україна зазнала величезних втрат. Загинуло від 4,5 до 7 млн. людей, 2 млн. осіб вивезено на роботи до Німеччини. Загинуло близько 2 млн. євреїв, депортовано з Криму кримських татар.

В Україні було знищено 714 міст і містечок, 28 тис. сіл, зруйновано 2 млн. помешкань. Знищено 16 тис. промислових підприємств, 870 радгоспів, 28 тис. колгоспів. До Німеччини вивезено 12 млн. т сільськогосподарських продуктів. «За важких повоєнних років, - підсумовує вчений, - Україна мусіла довгий час відшкодовувати втрати, яких зазнала під час другої світової війни» [4, с.176].

Вагомим напрямом наукових пошуків у політичній географії є *розгляд особливостей формування території держав, місця та значення їх столиць, адміністративно-територіального поділу країн*. У цій ділянці політичної географії А. Жуковський має вагомий здобутки. Візьмемо, хоча б, його дослідження столиць держав. Серед них А. Жуковський ретельно з українознавчих позицій вивчав Париж, Відень, Єрусалим, Москву та ін. [2, 6, 7, 8].

Малодослідженим аспектом політичної географії як науки загалом і політичної географії України, зокрема, до вивчення якого А. Жуковський доклав чимало зусиль, є *пізнання територіальної організації політичної діяльності*, в результаті якої окремі особи чи суспільні спільноти, суспільні інститути реалізують свої політичні інтереси (організація, проведення та участь у громадських політичних рухах, референдумах, виборах, демонстраціях, страйках, збройних виступах тощо).

Свої ідеї і бачення у цій площині Аркадій Жуковський виклав у низці праць, серед яких узагальнюючою, комплексною є «Михайло Грушевський і журнал «Україна» [3, с.5-20].

Постать і діяння Михайла Сергійовича Грушевського – Голови Центральної Ради Української Народної Республіки (1917 – 1918 рр.), громадського і політичного діяча, багаторічного голови Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (1897 – 1913 рр.), українського історика, академіка ВУАН завжди були для А. Жуковського життєвим дороговказом. У діяльності ж самого М. Грушевського журнал «Україна» відіграв особливу роль, перш за все «під час його появи за советського періоду» [3, с.5].

Як відомо, «Україна», з підзаголовком науковий трьохмісячник (а з 1925 р. – двохмісячник) українознавства, друкувався в Києві з 1914 р. до 1930 р. (з перервами 1915 – 1916 рр. та 1919 – 1923 рр.). Головним редактором журналу був Михайло Грушевський. Всього побачили світ 43 числа видання (7 – за першого періоду та 36 книг – за другого, советського періоду). Загальний обсяг – 8180 сторінок друку.

Як відзначає А. Жуковський, особливу увагу М. Грушевський як автор та редактор приділяв

висвітленню ролі у політичному і культурному житті українського народу визначних діячів та історичним подіям. Так десятиліття смерті Івана Франка «Україна» відзначила своєю 20-тою книгою і друком заборонених союдами віршів «Не пора» (1880 р.) та «Розвивайся ти високий дубе...» (1880 р.). К. Студинський підготував розлогі студії про «Івана Франка і товаришів в соціалістичному процесі 1878 р.», Михайло Возняк – «Іван Франко в добі радикалізму» [3, с. 9].

Цінними матеріалами з політичної географії України, поданими у журналі «Україна», є:

- аналіз революційних рухів в Україні (наприклад, стаття О. Гермайзе про Коліївщину – книга 8, 1924 р.; «Революції в Східній Європі 1905 р.; століття «декабрського повстання», 1825 – 1925 рр.; «Десять роковини Визволення України від царського панування», 1917 – 12 – 15 березня 1927 р. та ін.);

- оцінка діяльності політичних організацій (Кирило-Методіївське Братство, книга 8);

- наукове обґрунтування шляхів боротьби за волю українського народу. Так, з нагоди двадцятиліття від заснування Українського Наукового Товариства у Києві М. Грушевський у редакційній статті під заголовком «Велике діло» («Україна». Книга 32) відзначив «вікове змагання українського народу за політичну і культурну свободу. Пригадав він і перешкоди, які стояли на цьому шляху. Було потрібно видобути з «мертвої хватки» російського імперіалізму – те, що її предки необережно положили «під кріпку і високу руку єдиного під сонцем православного государя» в 1650-х роках...» [3, с. 13].

Висновки. Отже, виходячи із вище викладеного можна стверджувати наступне:

- праці академіка Аркадія Жуковського у сфері політичної географії є великим та інформативним

науковим надбанням, яке досі потребує детальнішого розгляду та вивчення;

- розглянута у статті праця «Всеросійські Установчі Збори (Всероссийское Учредительное Собрание)» висвітлює кризь призму загально-українських інтересів роль найвищої виборчої установи колишньої Російської Імперії. Знайомить читача з особливостями виборчого процесу, його територіальною організацією, специфікою розподілу голосів тощо;

- розвідка Аркадія Жуковського «Світові війни» є не лише твором, який розкриває моменти формування та оцінки політичної карти світу, це праця, яка досліджує роль та місце України у розпалі світових війн, що не оминули її. Висвітлює страшні втрати населення, економічні та соціальні наслідки, територіальні та політичні зміни, здобутки національної свідомості українців;

- вагомим напрямом наукових пошуків Аркадія Жуковського у політичній географії є розгляд особливостей формування території держав, місця та значення їх столиць, адміністративно-територіального поділу країн;

- стаття розкриває малодосліджений аспект політичної географії як науки загалом і політичної географії України, зокрема, до вивчення якого А. Жуковський доклав чимало зусиль – пізнання територіальної організації політичної діяльності, в результаті якої окремі особи чи суспільні спільноти, суспільні інститути реалізують свої політичні інтереси. З поглядами Аркадія Жуковського у цій площині нас ознайомлює представлена у статті праця «Михайло Грушевський і журнал «Україна». Ця розвідка розкриває аналіз революційних рухів в Україні, висвітлює оцінку діяльності політичних організацій, дає наукове обґрунтування шляхів боротьби за волю українського народу.

References:

1. Rudenko V. P., Pirohivska A. M. *Akademik Arkadij Žukovs'kij: ukraïns'kij geograf, kartograf i enciklopedist*. [Academician Arkadiy Zhukovsky: Ukrainian Geographer, Cartographer and Encyclopaedist]. Chernivtsi, Nashi knyhy, 2018, 368 p. (in Ukrainian).
2. Shishov I., Zhukovsky A. Moskva [Moscow]. *Enciklopediâ Ukraïnoznavstva: Slovnikova častina – dopovnenâ* [Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part – supplement]. Paris – New York, 1995, T. II/11, p. 129–137. (in Ukrainian).
3. Zhukovsky A. Mychajlo Hruševs'kyj i žurnal «Ukraïna» [Mykhailo Hrushevsky and magazine “Ukraine”]. *Ukraïns'kyj istoryk* [Ukrainian historian]. 1986, Č. 89/90, pp. 5–20.
4. Zhukovsky A. Svitovi vijny [World wars]. *Enciklopediâ Ukraïnoznavstva: Slovnikova častina – dopovnenâ* [Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part - supplement]. Paris – New York, 1995, T. II/11, pp. 172–176. (in Ukrainian).
5. Zhukovsky A. Vserosijs'ki Ustanovči Zbori [All-Russian Constituent Assembly]. *Enciklopediâ Ukraïnoznavstva: Slovnikova častina – dopovnenâ* [Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part – supplement]. Paris – New York, 1995, T. II/11, pp. 15–16. (in Ukrainian).
6. Zhukovsky, A. Austria. *Encyclopedia of Ukraine*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1984, Vol. I, pp. 139–141.
7. Zhukovsky, A. Ierusalem. *Encyclopedia of Ukraine*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1988, Vol. II, pp. 379–380.
8. Zhukovsky, A. Paris. *Encyclopedia of Ukraine*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1993, Vol. III, pp. 776–778.

Список використаних джерел:

1. Руденко В.П., Пирогівська А.М. Академік Аркадій Жуковський: український географ, картограф і енциклопедист: монографія. – Чернівці: Наші книги, 2018. – 368 с.
 2. Шишов І., Жуковський А. Москва // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина – доповнення / Голов. ред. В. Кубійович. – Париж – Нью-Йорк, 1995. – Т. II / 11. – С. 129–137.
 3. Жуковський А. Михайло Грушевський і журнал «Україна» // Український історик. – 1986. – Ч. 89/90. – С. 5–20.
 4. Жуковський А. Світові війни / Енциклопедія Українознавства: Словникова частина – доповнення / Голов. ред. В. Кубійович. – Париж – Нью-Йорк, 1995. – Т. II / 11. – С. 172–176.
 5. Жуковський А. Всеросійські Установчі Збори (Всероссийское Учредительное Собрание) / Енциклопедія Українознавства: Словникова частина – доповнення / Голов. ред. В. Кубійович. – Париж – Нью-Йорк, 1995. – Т. II/11. – С.15–16.
 6. Zhukovsky A. Austria // Encyclopedia of Ukraine / Edited by Volodymyr Kubijovyč. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1984. – Vol. I. – P. 139–141.
 7. Zhukovsky A. Jerusalem // Encyclopedia of Ukraine / Edited by Volodymyr Kubijovyč. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1988. – Vol. II. – P. 379–380.
 8. Zhukovsky A. Paris // Encyclopedia of Ukraine. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1993. – Vol. III. – P. 776–778.
-
-